

Executive summary

Dette brief er en undersøgelse af Irans rolle overfor forskellige shiamuslimske grupper i Mellemøsten. Forskellen og forholdet mellem shia- og sunnimuslimer skitseres. Derefter opridses og diskuteres forskellige udlægninger af Irans rolle i forbindelse med modstanden imod vestlige troppers tilstedeværelse i nabolandene Irak og Afghanistan.

August 2009

Irans rolle overfor shiamuslimske grupper i Mellemøsten

- med fokus på Irak og Afghanistan

Katrine Barnekow Rasmussen

INDLEDNING

I dette brief udlægges forskellige tolkninger af Irans rolle overfor shiamuslimske grupper i det øvrige Mellemøsten, med fokus på Irans to krigsramte nabolande, Irak og Afghanistan. Irans formodede rolle som aktiv støtte til forskellige shiamuslimske grupperinger i Mellemøsten skitseres, og der opstilles en række overordnede argumenter for og imod denne tese. I briefet fokuseres der særligt på grupper i Irak og Afghanistan – hvis regeringer, der inden den 11. september 2001 blev opfattet som de mest shiafjendske overhovedet, nu er bragt til fald efter vestlige invasioner. Men først sættes en forståelsesramme, hvor forskellen på sunni og shia-islam, og tilhængerens geografiske fordeling i Mellemøstregionen opridses.

SUNNI OG SHIA – EN KORT FORSTÅELSESRAMME

Hvad er forskellen på sunni og shia?

Over 80 % af verdens muslimer er sunnimuslimer, hvorimod shiamuslimer kun udgør 10-15 %. Opdelingen mellem sunni- og shiaislam har sin rod i en splittelse i den muslimske *ummah* (menighed) om hvem, der skulle overtage ledelsen efter Muhammeds død. En del af ummahen mente, at det skulle være lederevner og erfaring, der skulle afgøre valget. En anden del mente, at lederskabet kun kunne påtages af en fra profetens slægt. De to første ledere af ummaen efter Muhammed – såkaldte kaliffer – fulgte det første princip. Men efter disses død, blev Ali, Muhammeds svigersøn og fætter, valgt som kalif – et valg som tilhængerne af det andet princip hele tiden havde anset som det eneste rigtige. Disse tilhængere gik under navnet *Shi'at Ali* (Alis følgere) og det er deraf betegnelsen shia er opstået. Alis død markerede den endelige opdeling i sunni og shiaislam, der herefter underordnede sig hver deres lederskab i stadig konflikt med hinanden.

Hvor bor Shia og Sunni?

Af kortet på næste side fremgår det, at det shiamuslimske mindretal er placeret centralt i den muslimske verden. (markeret med mørkegrøn). De lande, hvor der er et shiamuslimsk flertal, er Iran, Irak, Azerbadjan og Bahrain. Derudover findes der mere eller mindre magtfulde shiaminoriteter i Libanon, Tyrkiet, Afghanistan, Pakistan, Kuwait, Saudiarabien, Indien, Forenede Arabiske Emirater, Syrien, Yemen og Uzbekistan. Dertil kommer en række små shiamuslimske grupper spredt ud over stort set hele den muslimske verden.

Verdens shiamuslimer er inddelt i forskellige retninger, alt efter hvor mange imamer, de opfatter som værende en del af den hellige række, der fulgte Ali som ledere. Heraf er *tolver shiisme* den retning, de fleste af verdens shiamuslimer beken-der sig til. Denne retning er statsreligionen i Iran, samt majoritetsreligionen i Irak, Azerbadjan og Bahrain, og ligeledes udbredt i Libanon, Tyrkiet, Afghanistan, Kuwait, Saudiarabien, De Forenede Arabiske Emirater og Syrien.

Iran, shiamuslimer og konflikter i moderne tid

I alle andre lande end Iran, og til dels Bahrain, har shiamuslimer traditionelt udgjort en minoritet i forhold til magt og/eller antal. Selvom målet for Den Islamiske Revolution i sluthalvfjerdsernes Iran i første omgang var en oprejsning for muslimer på tværs af etniske, religiøse og nationale skel, gjorde revolutionen dog især regeringer af lande med markante shiabefolkningsgrupper utrygge, og det resulterede i øget overvågning, diskrimination og forfølgelse af shiamuslimer i eksempelvis Irak og Saudiarabien. Irans øverste leder, Ayatollah Khomeini, søgte da også senere opbakning hos regionens shiamuslimer, da landet i 1980 blev angrebet af Irak. Den angribende part kunne nemlig mønstre støtte ikke kun fra regionens sunnimuslimske ledere, men også fra en

række vestlige lande, idet den nye, stærkt ideologiske (shia)muslimske stat blev anset for at være

en alt for farlig og utilregnelig størrelse i en så geopolitisk vigtig region.

Kilde: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/9/9c/MuslimDistribution2.jpg>, (20. aug. 2009)

Det lykkedes dog aldrig rigtig Khomeini at eksportere sin islamiske revolution i den målestok han havde ønsket, og den kalkulerede massive opbakning fra undertrykte muslimer i regionen udeblev. En populær forklaring herpå er at de etno-linguistiske forskelle var for store. Alligevel har Den Islamiske Republiks støtte til grupper udenfor landets grænser siden revolutionen været genstand for stor opmærksomhed og mange spekulationer, både regionalt og internationalt. Idéen om Irans relationer til shiamuslimske grupper i andre lande i Mellemøstregionen er tæt knyttet til forestillingen om *shiahahvmånen* – et geografisk billede på shiamuslimernes tilstedeværelse i Mellemøsten – indenfor hvilken en fælles revitalisering af shiabevægelsen af nogle hævdes at finde sted i dette nye årtusinde. Eksistensen af en sådan decideret pan-Shi'itisk dagsorden henholdvis for-

svares og bestrides af hver sin gruppe af forskere på Mellemøstområdet.

Diskussionen om Irans støtte til militante grupper i andre lande i Mellemøsten har primært drejet sig om tre tilfælde, her i historisk rækkefølge:

- Libanon (Hizbollah) i 1980'erne, genaktualiseret i forbindelse med krigen mod Israel i 2006.
- Irak, både under Saddam Hussein, og især i forbindelse med shiamilitante gruppers modstand mod koalitionsstyrkerne efter invasionen i 2003.
- Afghanistan, hvor Iran under Sovjetunionens invasion i 1980'erne og under det shiafjendske Talibanstyre har støttet shiamuslimske modstandsgrupper, men nu efter invasionen i 2001 mistænkes af

nogle vestlige magter for at støtte Taliban i kampen mod koalitionsstyrkerne.

I dette brief vil de sidste to forhold blive behandlet.

IRAN ROLLE I IRAK

I Irak havde det shiamuslimske flertal, der aldrig havde haft den politiske magt, været særligt undertrykt af Saddam Husseins Ba'ath styre siden slutningen af 1970'erne. Her brød Den (shia) Islamiske Revolution, til Saddams frygt, ud i nabolandet Iran, og Saddam Hussein ville ikke risikere at lide skæbnefællesskab med Shah'en. Ba'ath-styrets undertrykkelse af shiamuslimer varede derfor frem til den amerikanske invasion i 2003, og undervejs havde der været adskillige blodige opgør mellem shiamuslimer og styret. Heraf var det blodigste i 1991, i kølvandet på Iraks mislykkede forsøg på at indtage Kuwait, hvor et shiamuslimsk oprør forsøgte at vælte Saddam. Oprøret blev slået ned, idet den ventede hjælp fra udlandet (især USA) udeblev, og ca. 150.000 shiamuslimer mistede livet.

Efter Saddams fald kunne irakiske shiamuslimer igen foretage pilgrimsrejser og følge andre shiamuslimske traditioner som *Asboursa* (sørgehøjtiden for Imam Hussein – Muhammeds barnebarn og den tredje Imam i shiaislam, der døde for sunnilederen Yazds hånd), uden risiko for forfølgelse. Men selvom irakiske shiamuslimer således naturligvis har hilst Saddams fald mere end velkomment, har den fortsatte amerikanske tilstedeværelse i Irak på ingen måde opbakning i den shiamuslimske befolkning, og til USA's overraskelse, er det herfra man har mødt den største modstand. Denne modstand har også delvis rod i en bitterhed over, at USA ikke greb chancen for at hjælpe shiamuslimerne med at vælte Saddam i 1991.

En central figur i den irakiske shiamodstand er Muqtada Al-Sadr. Hans familie har været et symbol på den shiamuslimske frihedskamp, idet flere prominente medlemmer af Sadr-familien er ble-

vet slået ihjel af Ba'ath-styret, fordi deres position, som åndelige og politiske ledere af den shiamuslimske befolkning, blev opfattet som en trussel imod styret. Qua sine familierelationer mente Muqtada Al-Sadr og hans støtter derfor, at han havde et naturligt stærkt udgangspunkt for at lede shiamuslimerne mod en samlet magtovertagelse efter invasionen af Irak i 2003.

Mahdihæren, eller Mahdimilitsen – opkaldt efter den 12. imam – der er den største shiamilitiske gruppering i Irak, står under hans ledelse. Rekrutteringsgrundlaget for militsen er primært fattige unge mænd fra Baghdadbydelen Sadr City, der indtil Saddams fald hed Saddam City. Mahdimilitsen er en central aktør i den særdeles voldelige konflikt mellem sunni- og shiamuslimer i Irak, og anklages for at stå bag adskillige angreb mod koalitionsstyrkerne, som den kræver forlader landet øjeblikkeligt.

Der har været flere forsøg fra USA's side på at kæde Muqtada al-Sadr og Mahdimilitsen sammen med Iran, og dermed understrege den populære antagelse, at Iran står bag en stor del af angrebene på de amerikanske tropper i Irak. Fundamentet for at antage at Iran officielt eller koordineret støtter al-Sadr er dog meget spinkelt.

Udover al-Sadr er der en række andre shiamuslimske fraktioner i Irak – heraf er den vigtigste i dette briefs sammenhæng, ISCI (Islamic Supreme Council of Iraq) – tidligere Supreme Council of the Islamic Revolution in Iraq (SCIRI), som blandt andet er meget indflydelsesrig i den sydlige Basra-provins.

ISCI er Irans tætteste allierede i Irak. Bevægelsen er velorganiseret og har stærke bånd til det iranske lederskab og præsteskab. Disse bånd stammer fra tiden under Iran-Irak-krigen, hvor SCIRI blev grundlagt med hjælp fra den iranske revolutionsgarde. ISCI var imidlertid samtidig også den første shiamuslimske gruppe i Irak til at samarbejde med de amerikanske invasionsstyrker. Organisationen har indtil videre dygtigt formået at bevare pragmatiske bånd til både Iran og USA, trods de seneste års åbentlyse fjendskab mellem disse.

Da'wa' er et andet betydningsfuldt shi'itisk parti i Irak, med historiske forbindelser til Iran. Under Iran-Irak-krigen udførte Da'wa en række angreb på irakiske og dets allieredes mål, på iransk foranledning. Partiet blev forbudt og dets medlemmer forfulgt og drevet i eksil. Samtidig opstod en splittelse i partiet, om hvorvidt Khomeini skulle accepteres som øverste leder, og den del af partiet, der støttede Khomeini organiserede sig i Teheran. Denne del af partiet har dog vist sig ikke at være den stærkeste, og Da'wa, der er og har været tæt allieret med det større ISCI, er i dag, i modsætning til ISCI, uafhængigt af det iranske præsteskab.

Endelig er Ayatollah Ali Sistani også en markant person på den irakiske shiascene, og han sættes ofte i forbindelse med Iran, hvor han er født. Sistanis udgangspunkt er hans rolle som religiøst overhoved, og han repræsenterer ikke – som de tre ovenfor nævnte – en decideret interessepolitisk (og ikkeklerikal) gruppering. Han beskrives som dialogøgende og løsningsorienteret, men han har behændigt undgået at blive betragtet som en amerikansk støtte. Sistani er til dels at betragte som en iransk allieret, men er delvist på kant med det iranske lederskab, blandt andet på grund af hans afvisning af Den Islamiske Republiks model som et eksempel til efterfølgelse for Irak.

IRAN ROLLE I AFGHANISTAN

Irans engagement i Afghanistan og shiamuslimske grupper i landet er et væsentligt mindre beskrevet blad end Iran-Irak-shia relationerne. I Afghanistan udgør shiamuslimer ca. 15 procent af befolkningen, og disse består (primært) af hazaraerne og en række andre etniske minoriteter, som traditionelt har tilhørt underklassen. Da den ekstremistiske sunnibevegelse Taliban erobrede magten i landet i midten af 1990'erne, blev det begyndelsen til en periode med massive forfølgelser af afghanske shiamuslimer. Dette, fordi shiamuslimer, ifølge blandt andre Taliban, er den største fjende af islam, fordi de ved deres – efter

Talibans mening – kætterske opfattelse af religionen, underminerer den indefra.

Forholdet mellem Iran og Talibanregimet var således også mere end anstrengt. Qua naboskabet, et delvist sprogfællesskab, der ikke kun gælder shiamuslimer (Farsidialekten Dari er et af de afghanske hovedsprog), og ikke mindst det store antal afghanske flygtninge, der har søgt mod og opholdt sig i Iran gennem de sidste fire årtiers omtumlede afghanske historie, har de to lande imidlertid en naturligt tæt relation.

Hvor de sunniislamiske grupper under Sovjetinvasionen (1979-1992) primært søgte støtte til deres modstandskamp hos Saudiarabien og USA, fik de shiamuslimske grupper støtte fra Iran. Allerede på dette tidspunkt var der således et skel. Siden koalitionsstyrkernes invasion af Afghanistan i 2001 har det været genstand for megen diskussion – men altså knap så megen forskning – hvilken rolle Iran spiller i Afghanistan. Selve invasionen havde opbakning fra Iran, og med den reformvenlige Khatami på præsidentposten, havde landet endda stillet iransk luftrum til rådighed til formålet. Iran ydede ligeledes støtte til den såkaldte Nordalliance i kampen mod Taliban, ligesom USAs luftbårne støtte til samme Nordalliance skete delvist på baggrund af iranske efterretninger. Men da Bush-regeringen i 2002 udnævnte Iran til en del af ondskabens akse, og derefter i 2003 invaderede nabolandet Irak, der var på samme liste, blev det i Iran straks opfattet som en voldsom sikkerhedstrussel mod landet. Følgevirkningen blev en konservativ magtovertagelse i Iran, med sikkerhed og med Vesten som trussel højt på dagsordenen. Efterhånden som koalitionen fortsat har mødt uventet meget modstand i Afghanistan, og Taliban flere gange har vist tegn på at genvinde styrke, er spørgsmålet om Irans rolle i denne sammenhæng dukket op.

Både Bush-regeringen og Storbritanniens premierminister, Gordon Brown, har udtrykt, at de mener, at Iran støtter en række grupper i Afghanistan – inklusiv Taliban – med det ene tilfælles, at disse er imod invasionsstyrkerne. Beviset her-

for skulle være fundet af iranske våben i Afghanistan, smuglet ind via narkoruter. I forhold til Irans engagement i Afghanistan kommer ideer om iransk støtte – også for forskere – til at bero på formodninger og logiske følgeslutninger, da dette i sagens natur er et vanskeligt tilgængeligt, og nok derfor endnu ikke særligt velundersøgt område, men modargumentet fra denne kant lyder, at fundet af iranske våben i Afghanistan jo ikke er noget bevis for at der er tale om koordineret, officiel indsats fra Irans side; Iranske våben findes, på linie med våben produceret i vestlige lande, naturligvis på det sorte marked i regionen, og det historiske ærkefjendskab taget i betragtning, virker det meget lidt sandsynligt, at Iran organiseret skulle støtte Taliban.

Det iranske styre selv fordømmer på den ene side stadig Taliban, men har på den anden side dog tilsyneladende gerne villet efterlade en vis tvivl om dette emne. Et bud på årsagen til denne tve-tydighed har været, at antagelsen støtter det iranske selv billede som en regional magt, der kan trække i trådene. Desuden er regimet godt klar over, at Vesten mangler efterretning fra landet, og det har den neokonservative regering muligvis haft en interesse i at udnytte i denne sammenhæng – uanset om Iran virkelig *har* støttet Taliban eller ej.

KONKLUSION

Hvilken interesse har Iran i at støtte Shiamuslimske grupper udenfor landets grænser?

Det har ofte været fremført som argument, at Iran umiddelbart efter Bushs tale om ondskabens akse og invasionen af Irak, har haft en interesse i at skabe størst mulige problemer for de vestlige styrker i nabolandene, fordi USA så ikke ville have styrke til også at invadere Iran. Den ellers ulogiske antagelse om iransk støtte til Taliban, søges således også begrundet ud fra dette rationale.

I forhold til Irak og shiaflertallet virker ideen om iransk støtte til de shiamuslimske oprørsgrupper her umiddelbart mere logisk. Her er der heller

ikke tvivl om at Iran har været klar til at yde en vis moralsk og økonomisk støtte, for at sikre, at det shiamuslimske flertal i Irak fik en tilsvarende indflydelse. Der har dog også været tegn på, at de arabiske shi'iter i Irak (og Libanon) ikke nødvendigvis er begejstrede for ideen om et stærkt bånd til Iran. Ser man på den fælles religion, naboskabet, båndene omkring revolutionen og modstanden mod USA har de mange shiamuslimske grupper i Irak umiddelbart mange interessefællesskaber med Den Islamiske Republik i Iran. Det nationalistiske aspekt er nemlig også centralt i disse lande, og her er der store forskelle i hvert fald i en central del af den folkelige selvforståelse: Shiamuslimerne i Irak og Libanon er arabisktalende arabere, mens shiamuslimerne i Iran (primært) er persisktalende persere. I denne forståelse betyder det, at den trods alt store del af selvidentifikationen, der ikke relaterer til religion, peger mod hver sin etnisk-sproglige side af en konfliktfyldt fortid. Dette forhold taler også imod shiahalmåne-ideen som fundament for iransk engagement i regionen.

Den primære begrundelse imod massiv iransk støtte til shiagrupper i Irak og Afghanistan er imidlertid, at det simpelthen ikke i længden er i Irans interesse at have to så ustabile nabostater. Det medfører iranske tab i form af manglende samhandel, samt ressourcetrænende flygtningestrømme. Ved ensidig opbakning til shi'iter i Irak og Afghanistan, ville Iran være med til at forhindre en udvikling imod stabile, stærke stater i de to lande, fordi en overrepræsentation af magt hos shiamuslimer, på bekostning af sunnimuslimerne i disse lande, vil være en stærkt destabiliserende faktor.

Endelig er den sikkerhedstrussel Iran oplevede efter invasionen af Irak i 2003, ikke længere reel – i hvert fald ikke i form af en decideret invasion. USA har hverken økonomi eller national eller international opbakning til endnu en invasion, heller ikke selvom en tilbagetrækning fra Irak er indenfor rækkevidde (senest i 2011, ifølge præsident Obamas bekendtgørelse i februar

2009), og det ved iranerne. Og med Obama-regeringens nye retoriske tilgang til Mellemøsten er der heller ikke længere belæg for at antage, at der i det hele taget skulle være et skjult ønske i Det Hvide Hus om en sådan invasion. Så selvom

Iran – i en eller anden form – muligvis *har* støttet diverse oprørsgrupper i Irak og Afghanistan i nogle år efter 2003, er der ingen grund til at tro, at det fortsat er og vil være landets politik at gøre det.

FORLAG TIL VIDERE LÆSNING:

Nakash, Yitzhak (2006): *Reaching for Power. The Shi'a in the Modern Arab World*. New Jersey: Princeton University Press.

Nasr, Vali (2006): *The Shia Revival. How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.

Schmidt, Søren (2008): *Shia-Islamist Political Actors in Iraq. Who Are They and What Do They Want?* København: DIIS.

DANSK INSTITUT FOR INTERNATIONALE STUDIER

STRANDGADE 56 • 1401 KØBENHAVN K • DENMARK

TEL. +45 32 69 87 87 • diis@diis.dk • www.diis.dk